

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA  
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO  
GOD. 40, BR. 3, 65-96, ZAGREB, VELJAČA 1993.

## JEZIČNO POVJERENSTVO MH I HRVATSKI PRAVOPIS

*Stjepan Babić*

**P**ripreme za izdavanje novoga izdanja hrvatskoga pravopisa izazvale su priličnu uzbunu. Neki su pokušavali i nakladu svojih novina povećati nastojeći od pravopisnih priprema napraviti senzaciju. To samo povećava i onako velike teškoće oko našega pravopisa jer to nije područje senzacionalizma, svojom je glavninom područje stručnoga rada, a danas i veoma mučnoga. Mnogi koji se upuštaju u raspravljanje o pravopisu ne razumiju ni osnovno, što je to morfonološki, a što fonološki pravopis, a ako teoretski i znaju, ne znaju koje konkretne posljedice ima jedno ili drugo načelo, koliki im je doseg ako se posebno ne pozabave pojedinim pitanjem pa ne mogu kompetentno ni raspravljati. Koliko o tome treba raspravljati, treba prvenstveno u stručnim časopisima jer je ta problematika poprilično složena, a jednim dijelom i uskostručna pa nije za novine, a senzacionalizma oko pravopisa bilo je dosad i previše. Da se energija potrošena za senzacije utrošila u učenje bilo kojega pravopisa i nastojanje da se što bolje razumije pravopisna problematika, pismenost bi nam sigurno bila na višem stupnju.

Časopis Jezik uvijek je bio otvoren toj problematici i koliko je bilo potrebno o njoj pisati, pisali smo, a to znači mnogo. Samo u XXXVIII. godištu objavljeno je jedanaest članaka. Od 160 stranica pravopisnoj je problematici posvećena 81, a i polovica prošloga broja posvećena je pravopisu. Iako su ti članci naišli na velik odjek, ipak to nije dovoljno, potrebno je još mnogo raspravljanja da bismo došli do konačnog hrvatskoga pravopisa. Pišem ovo da prikazem sadašnja razmišljanja o aktualnoj problematici, da

opišem sadašnje postupke kako da se ona razriješi i konačno, radi povijesti da se jednom zna što se zbivalo na tom području u naše dane.

Što je to fonološki, a što morfonološki pravopis, objašnjeno je već više puta, npr. u Jeziku, XXXVII, str. 119, a za šire potrebe u VII. i VIII. izdanju Gramatike hrvatskoga jezika - Priručnika za osnovno jezično obrazovanje pa koga to zanima, može lako naći i pročitati.

U prošlosti hrvatskoga pravopisa stalno se prepletalo jedno i drugo načelo. Do hrvatskoga preporoda i jedno i drugo, od hrvatskoga preporoda morfonološko. 1892. godine dobili smo prvi pravopisni priručnik Ivana Broza koji je bio izrađen na fonološkom načelu i upravo je prošle godine bilo sto godina što je taj pravopis, a s njime i fonološko načelo primjenjivano općenito u našoj pismenosti. Da nije bilo političkih lomova i s njim i pravopisnih preokreta, to bi bilo dovoljno da se pravopis ustalí i da više ne izaziva senzacije, kao što ih naš izaziva.

Naime Brozov pravopis nije 1892. općenito prihvaćen. Shvaćen je kao izraz Khuenove politike pa su neki krugovi nastavili pisati dotadašnjim morfonološkim pravopisom, posebno u krugu oko braće Radića, sve do 1918. godine. Stvaranjem kraljevske Jugoslavije Brozov pravopis u Boranićevim izdanjima postao je općenit, ali je to shvaćeno kao nametnuta politička odluka, a ne donesena slobodnom voljom hrvatskoga naroda i tako je ostalo u sjećanju mnogih cijelo vrijeme kraljevske diktature. Taj je osjećaj pojačan kad je 1929. ministar B. Ž. Maksimović izdao Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S. H. S. Iako su njime dopuštene neke dvostrukosti, ipak je pretežno nametnuta ne samo srpska, Belićeva pravopisna praksa, nego i jezična. Boranić je svoj pravopis od 5. izdanja dalje prilagodio tomu "Uputstvu", ali kad je stvorena Banovina Hrvatska, odmah je vraćeno u upotrebu 4. izdanje. Tada je bilo i političara i kulturnih radnika iz HSS koji su tražili da se uvede morfonološki pravopis. Spominje to prof. Ivšić u svojoj poznatoj raspravi *Etimologija i fonetika u našem pravopisu*, objavljenoj u 1. broju tada pokrenutoga časopisa Hrvatski jezik. U tom članku prof. Ivšić brani fonološko načelo i taj se članak smatra temeljcem hrvatskih lingvističkih pogleda na hrvatsku pravopisnu problematiku.

Kad je nastala Nezavisna Hrvatska Država i osnovano jezično povjerenstvo, ono je radilo u tome smislu i kao posljedak toga rada je pravopisni priručnik što su ga napisali P. Guberina, K. Krstić i Franjo Cipra, ali on je nakon prijeloma (ustraničenja) uništen. Pavelić se odlučio za morfonološki pravopis i 1942. tiskan je mali priručnik pod naslovom Koriensko pisanje. Već mu naslov kazuje na kojem je načelu izrađen, a 1944. izašao je veliki Hrvatski pravopis izrađen na istim načelima. Taj prijelom s dotadašnjom praksom nastao je političkom odlukom i ona nije u hrvatskoj javnosti, posebno ne u lingvističkoj, primljena s punim odobravanjem. Kako se Pavelićeva vlast nije protezala na cijelom području NDH, to ni Hrvatski pravopis nije općenito primjenjivan. Na području na kojem su vladali partizani primjenjivan je Boranićev pravopis, a s dolaskom komunista na vlast u Hrvatskoj protegnut je na cijelo područje republike Hrvatske.

Brozov i Boranićev pravopis bili su autorski pravopisi, ali ipak izradeni u duhu društvenih smjernica. Broz je svoj napisao "Po određenju kr. zem. vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu", Broz-Boranićevim izdanjima samo je nastavljena tradicija uvedena 1892. godine. Od 1921. Boranić izdaje dalje pravopis pod svojim imenom, ali samo izdanje od 1921. nema posebnoga odobrenja, sva ostala imaju.

Hrvatski lingvisti u okviru Hrvatskoga filološkoga društva počeli su početkom pedesetih godina pripremati novi, moderni hrvatski pravopis, ali je Novosadskim dogovorom on onemogućen. Boranićev je pravopis bio u upotrebi sve do izdavanja novosadskoga 1960. godine, koji je unio neke promjene u dotadašnju hrvatsku praksu, a kako je bio donesen pod političkim pritiskom, prihvaćen je i primjenjivan nevoljko. Veliki novosadski pravopis kolektivno je djelo Pravopisne komisije od 11 članova i tiskan je bez odobrenja, ali zbog ugleda autora i političkoga nastojanja odmah je nakon izlaska primjenjivan, a mali je školski pravopis izrađen na temelju njega imao odobrenje i preporuke savjeta za prosvjetu svih četiriju republika hrvatskoga i srpskoga jezika.

Čim su se političke prilike promijenile u hrvatsku korist, hrvatski su lingvisti 1971. godine u kratkom roku, od svega tri mjeseca zajedno s dovršenim tiskanjem, pripremili Hrvatski pravopis. Izradili su ga na temelju načela koja su odobrile kompetentne ustanove, ali je on zbog velikoga političkoga preokreta pod kraj 1971. onemogućen. Čekao je odobrenje ministarstva prosvjete, ali ga nije dočekao, nego je završio u tvornici papira. Izašao je u Londonu, što je opet bio izraz političkoga čina i nije se mogao slobodno primjenjivati u domovini.

Da popuni tu prazninu, ministarstvo je naručilo od katedre za hrvatski jezik da izradi novi hrvatski pravopis, ali su to na sastanku katedre preuzela na sebe dva njezina člana i radila ga desetak godina bez ikakve suradnje s katedrom. To je autorski pravopis izrađen bez posebnih društvenih smjernica. Autori su proveli svoja shvaćanja korigirana samo ocjenom trojice ocjenjivača. Kad je izašao, vidjelo se da nije hrvatski imenom. Što se odobrenja tiče, na njemu doduše piše: "Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika izrađen na preporuku Komisije za jezik pri Komitetu za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SRH, koji ga je odobrio za javnu upotrebu", ali podatak da ga je Komitet odobrio za javnu upotrebu neće biti točan jer nema broja pod kojim je odobren, kako je uobičajeno da se piše u takvim prilikama, a predsjednik toga komiteta u Vjesniku 30. 4. 1987. rekao je: "Prema tome nismo nikome niti naložili niti preporučili ovakav ili onakav njegov oblik upotrebe u školi, u sredstvima masovnog informiranja ili drugdje. Mi ćemo tu temu otvoriti na jednoj od narednih sjednica Komisije za jezična pitanja." To nikada nije bilo učinjeno. Potrebno je to reći jer je navedeni tekst već izazivao zabune, a važno je to i zbog povijesne istine. Kako nije dobio odobrenje, primjenjivan je polovično jer svi nisu prihvatili njegove odredbe, neki su se služili i novosadskim, a veoma se proširio i Hrvatski pravopis, koji je raznim načinima stizao u domovinu, a zbog svoga tiskanja u Londonu često je nazivan londoncem.

Kad je Hrvatska postala slobodnom, Školska je knjiga 1990. godine tiskala "londonac" u 100 000 primjeraka, a bez posebnog odobrenja. Kad je prodaja bila pri kraju, poveli su se razgovori o novome izdanju. Konkretno pripreme za novo izdanje nisu počele jer je javnost bila podijeljena. Iako mnogi žele da se jednostavno nastavi sa sadašnjim pravopisom kako ne bi trebali mijenjati navike, ima jakih glasova da se prijede na morfonološki pravopis. Bilo je pokušaja da se on primijeni u praksi, a Hrvatska sveučilišna naklada prošle je godine izdala bez oznake godine pretisak Hrvatskoga pravopisa iz 1944. pod naslovom *Hrvatski korijanski pravopis*.

Autori Hrvatskoga pravopisa iz 1971. godine bili su svjesni da novo izdanje ne može biti jednostavan pretisak dosadašnjega, a ne mogu ni sami odlučiti koje će promjene unijeti. U onome dijelu u kojem je posrijedi znanstvena strana, o tome ne treba javne rasprave ni dogovora, to treba samo znanstveno istražiti i obraditi. Dogovor je potreban u onom dijelu koji je dogovornoga (arbitrarnoga) značenja. Međutim odmah se postavilo pitanje koje će tijelo donijeti odluku o smjernicama za dopune pravopisnih pravila. Jasno je bilo da će to na kraju biti Ministarstvo prosvjete, koje će dati odobrenje bar za škole, ali se postavilo pitanje tko će donijeti načela po kojima će autori pripremiti tekst za odobrenje. Sasvim je razumljivo što se odmah pomišljalo na Jezičnu komisiju Matice hrvatske jer je Matica nastojala nastaviti svoju djelatnost na svim područjima na kojima joj je bila nasilno prekinuta 1971. godine.

Rad Jezične komisije obnovljen je 3. prosinca 1990. na sastanku članova iz 1971. i na njemu se među ostalim raspravljalo i o pravopisu, ali nije donesen nikakav zaključak u tome pogledu. Na sastanku 4. veljače 1991. donesen je zaključak da se Jezična komisija preimenuje u Jezično povjerenstvo i da će Povjerenstvo rješavati načelna pravopisna pitanja, a da će sve ostalo izraditi autori. Na sjednici od 11. 11. 1991. raspravljalo se uglavnom koji pravopis od dva postojeća treba usavršavati, ali nije donesen nikakav određen zaključak, osim da MH predlaže da to bude Hrvatski pravopis jer mu je ona bila jednim od izdavača, a posljednja će riječ doći iz Ministarstva prosvjete.

Tek na sjednici Jezičnoga povjerenstva (19. 11. 1991.) opširnije se raspravljalo o samoj pravopisnoj problematici. Kao podlogu za sjednicu izradio sam predložak s osnovnim problemima, koji su autori podnijeli sjednici. Prema neslužbenom zapisniku što sam ga nakon rasprave na sjednici sastavio na temelju toga predloška zaključeno je u načelu ovo:

1. U HP neće biti ćirilice. Ona ide u priručnike gdje se ćirilica uči.
2. Zasad ostajemo pri pisanju dugoga jata slovnim skupom ije. Na mjestu kratkoga jata iz skupine *kr* dopušta se pisanje *je: brjegovi, okrjepa, strjelica, obezvrjeduju, zaprječavati...*

Pregled primjera pokazuje da se to ne bi moglo dosljedno provesti, da treba ostati vrijeme-vremena, a teško bi bilo tražiti *ždrijebe-ždrjebeta, ždrjebence* pa *brježuljak, trjezniji...*

3. Sve pokazuje da treba pisati *d, t* u oblicima imenica na -tak, -dak, -tac, -dac, -tka jer već Broz ima *mladca* i *mlatca*, osim *otac-oca-očev* i *sudac-suca-sučev*.

Ako proučavanje pokaže da je to pravilo preoštro, moglo bi se i ublažiti tako da se *d, t* pišu samo kad bi se pojedini oblici neutralizirali s oblicima kojih drugih imenica ili bi im glasovni sastav bio nejasan pa bi se pisalo *mladac-mladca, mlatac-mlatca, zadak-zadci, patak-patci, štitac-štitci, paštitak-paštiti*.

4. Kao značajan problem postavio se i način sklanjanja stranih imena. To je dobrim dijelom morfologija i išlo bi u gramatiku, ali toga u gramatikama nema, a jednim dijelom ide i u pravopis jer se nastavci mogu pisati različito bez obzira na izgovor. Problema ima mnogo, ali treba nastojati da pri sklanjanju treba što manje znati o podrijetlu imena i izgovoru.

Kao problem pokazalo se pisanje *j* u sklonidbi tipa Gavazzi-Gavazzija-Gavazzia, Peti-Petija-Petia, Leopardi-Leopardija-Leopardia... pa Tokio-Tokija-Tokijem ili Tokio-Tokia-Tokiom...

Stručni su razlozi za jedan ili drugi način gotovo podjednaki, a kako se za opće imenice tipa viski-viskija svi slažu da treba tako, a poslije se pokazalo da ne bi išlo ni Rudi-Rudia, pretegnulo je mišljenje da ne treba odvajati od toga ni strana prezimena pa je zaključeno da se piše *j*.

Isto tako da se imenice tipa Petrarca sklanjaju Petrarke, Petrarki...

5. Što se tiče pisanja stranih vlastitih imena koja se služe latinicom veoma je jednostavno: pišu se kao u jeziku izvorniku. Zato za HP ne trebaju ni pravila o transkripciji ni transliteraciji. Pravila za jezike koji se ne služe latinicom prilično su složena i kako je za sve jezike potrebno izraditi pravila kako se strana imena izgovaraju, to bi takva pravila s jedne strane preopteretila HP kad bi se izradilo temeljito, a s druge bi strane i u njega ušlo izrazito nepravopisno područje (ortoepija), to bi takva pravila trebalo ostaviti za poseban priručnik, a u HP ostaviti kako je bilo do sada.

6. Točka se piše iza svih rednih brojeva i kad dolazi iza nje koji drugi pravopisni znak jer je razlikovna: (9) čita se *devet*, a (9.) - *deveti*, ali se točka može ispustiti kad je i bez nje jasno o kojem je broju riječ, posebno u bibliografskim jedinicama.

Takvo dvojstvo imamo u pisanju navodnika, genitivnoga znaka, zareza, kratica i dr.

7. Zarez je ispred suprotnih rečenica zalihostan i zato ga mnogi ne pišu, pa ni mnogi lingvisti. Po tradiciji se piše pa bi tako trebalo i ostati.

Ispred odnosnih rečenica treba ga pisati kad je posrijedi uključivost (nesužavanje, nerestriktivnost) cijeloga pojma na koji se odnosi:

*Kosci, koji su bili umorni, otišli su u hlad.* (Svi kosci.)

Kad je posrijedi isključivost (sužavanje, restriktivnost) na jedan dio pojma na koji se odnosna rečenica odnosi, zarez se ne piše:

*Kosci koji su bili umorni otišli su u hlad.* (Samo neki.)

Primjeri pokazuju da je u većini takvo razlikovanje zalihosno pa bi pravilo moglo vrijediti samo kad je razlikovno.

8. Primjeri pokazuju da je pogrešno ići u pretjerano sastavljeno pisanje riječi u vezama prijedloga i imenice. Zato treba pisati *na proljeće, u jesen, pred zimu, na ljeto, na smrt, pod nebom, pod noć, pred večer, pred zoru, u zoru...*

9. Ima težnje da se sve kratice pišu bez točke. Treba ostaviti kao i dosad s napomenom da se u leksikografskim djelima mogu pisati bez točke, kao što se dosad već čini.

Kratice u mjeriteljstvu (metrologiji) po zakonu se moraju katkada pisati sasvim neuobičajeno dosadašnjoj hrvatskoj pravopisnoj praksi, npr. yud, YUD za dinar, a tako i oznake nadnevka: 1991 11 09 ili 1991-11-09 ili 19911109, ali se nikako ne smije pisati 9. 11. 1991. Ne razumijevajući bit problema, neki su se žestoko zalagali za zakonske odredbe. Kako su te zakonske odredbe donesene bez hrvatskih lingvistica, to se može razriješiti tako da se razlikuje opći jezik od stručnoga i da se razlikuju kratice u općem jeziku od znakova i simbola u stručnim jezicima (stilovima). Nikako se ne smije dopustiti narušavanje opravdane hrvatske tradicije dok se to ne riješi hrvatskim zakonima.<sup>1</sup>

10. Poglavlje o zamjenjivanju k g h sa c z s treba izbaciti iz HP jer je izrazito nepravopisno. To ide u gramatiku, u područje morfologije.

11. Što se nazivlja tiče, trebalo bi upotrebljavati dvotočje, trotočje, zatim ostati kod naziva slovo, a ne grafem, a možda se može sačuvati i naziv glas. Trebalo bi samo reći da naziv glas znači isto što i fonem u uskostručnim djelima.

12. Da bi bilo jasnije što je pravopis, a što nije, a prema tome što je i Hrvatski pravopis, on treba imati opširan uvod u kojem će se reći što je morfonološki, a što fonološki pravopis, što u pravopis ulazi, a što ne treba od njega tražiti, promjene koje su autori učinili i zašto i dr.

Nakon te sjednice nastao je zastoј u radu Jezičnoga povjerenstva. S nekoliko razloga.

Prvo, službeni zapisnik s te sjednice napisan je preoskudno i netočno tako da se nije moglo ni znati što je zapravo zaključeno, a koliko je što i bilo jasno napisano, sudionici se nisu slagali da je tako zaključeno.

Drugo, 27. lipnja 1991. predsjednik Odbora za obrazovanje, znanost i kulturu Sabora Republike Hrvatske dr. Nedjeljko Mihanović uputio je dvanaesterim ustanovama poziv da se pri Saboru osnuje *Vijeće za hrvatski jezik Sabora Republike Hrvatske*. Na sjednici od 2. srpnja 1991. godine to je vijeće osnovano, izabran je i predsjednik Vijeća pa se moglo očekivati da će to vijeće nešto učiniti i za pravopis

Treće, u proljeće 1992. sam predsjednik RH dr. Franjo Tuđman dao je inicijativu da se nešto učini na području hrvatske filologije kako bi se jezični rad stavio na čvrste temelje, nešto je malo pokrenuto, ali je početni polet naišao na prilične teškoće pa dosad nije mnogo učinjeno.

Četvrto, u stručnoj i u široj javnosti za pravopisnu se problematiku pokazalo tako veliko zanimanje da je bilo jasno da se ta problematika mora staviti na širu raspravu. Ja

<sup>1</sup> Na žalost s nazivom hrvatskoga dinara i dobra zakonska odredba krivo je shvaćena pa su nas preplavili HRDovi.

kao predsjednik Jezičnoga povjerenstva posumnjao sam je li to zadatak toga povjerenstva pa nisam više sazivao sjednice, a nitko od članova Povjerenstva nije tražio da se Povjerenstvo sastaje, a ni drugih poticaja nije bilo pa nisam ni sazivao sjednice. Očekivao sam da će nešto učiniti Vijeće za hrvatski jezik Sabora RH, ali se to vijeće nikad poslije nije sastalo.

Zanimanje stručne javnosti htjeli smo zadovoljiti tako da raspravu o pravopisnoj problematici prenesemo u Zagrebački lingvistički krug na njegovu molbu i 3. i 10. prosinca 1991. raspravljano je veoma burno. Krug je otvoren svakomu tko se zanima za filologiju pa je došlo četrdesetak zainteresiranih, ali u mnoštvu različitih mišljenja iznošenih s mnogo žara nije se moglo doći ni do kakvih čvršćih zaključaka, a i jedna na brzu ruku sastavljena anketa nije mnogo pomogla izlazu u jednom smjeru.

Kad sam u jesen 1992. vidio da se na jezičnom području jedva što čini, a na pravopisnom ništa, a kako javnost i Školska knjiga traže da se nešto učini, sazva sam sastanak Jezičnoga povjerenstva MH da se razmotri aktualna jezična i pravopisna problematika s prijedlogom da se donesu načela za izradu hrvatskoga pravopisa, da se zbog neuspjeha dosadašnjih nastojanja nađu novi organizacijski putovi. Sastanci su održani 7. rujna, 6., 12., 21. listopada i 3. studenoga.

Na tim se sastancima pokazalo da među članovima nema jedinstva ni o osnovnome pitanju: morfonološki ili fonološki pravopis. Ima i istaknutih jezikoslovaca koji se zalažu za morfonološki (B. László, A. Šojat, T. Ladan), a kako su razlozi za nj veliki, nije bilo lako donijeti odluku pa je u tome smislu nismo ni donosili. Glavnina je zbog Ivšićeva članka i zbog ustaljene tradicije za fonološki (Brozović, Finka, Moguš, Šimunović, Frangeš i dr.), za fonološki je i Ivo Škarić, ali s posebnim tumačenjem što ide u fonološki, a bilo je neodlučnih (Babić, Težak).

Naime i među onima koji su za fonološki nema slaganja opsega što ide u područje fonologije. Brozović je napisao članak *Dentali ispred alrikatâ: gube se ili se izgovaraju? O jednom starom pravopisnom i ortoepskom pitanju*<sup>2</sup> u kojem smatra da pisanje dc tc, dč tč nije morfonološko nego fonološko, ali mnogi kao da taj članak nisu ni čitali ili ako su ga čitali kao da ga nisu razumjeli, na žalost i neki lingvisti među njima. To je samo povećalo nesuglasja.

Svoje poglede Ivo Škarić ukratko je napisao za raspravu u Jezičnom povjerenstvu, ali se o njima nije opširnije raspravljalo, možda i zato što su bili presažeto napisani pa je on obećao da će ih iznijeti u članku za Jezik te ih ovdje ne treba prepričavati. Rekao bih samo nekoliko riječi o nama u jednom smislu neodlučnima.

Prof. Težak kaže da je za onaj pravopis za koji se odluči većina, ali da bude umjeren. Važno mu je načelo obavijesnost, a to znači što brže, lakše i obavjesnije razumijevanje pisanoga teksta. Ipak, zbog stogodišnje prakse bio bi za fonološki da ne dovedemo glavninu pučanstva u položaj polupismenosti.

---

2 Jezik, XX, 129-142.

Ja sam osjećajno, stručno, povijesno i politički za morfonološki, jer da nije bilo političkih lomova, sigurno bismo danas imali morfonološki pravopis, ali razboritost zbog stogodišnje fonološke prakse nalaže mi da budem za fonološki. Kako sam uvjeren da razvoj ide prema morfonološkom načelu - svaki novi pravopis napravio je u tome smislu po koracić, pa i novosadski - zalažem se za takva pravila koja će tomu voditi postupno. Kad sam tu misao javno iznio, bila je za mnoge lingviste upravo šokantna, ali kasnije kao da se sve više prihvaća. Na jednom sastanku JP MH u tom je smislu govorio i R. Katičić iako prije nije znao za moje mišljenje.

Neki današnje doba ocjenjuju prijelomnim. Ako što treba mijenjati, treba učiniti danas, poslije će biti kasno. Ivo Škarić je to jasno i javno rekao, a on nije osamljen.

Eto s takvim se pogledima u jesen 1992. našlo na okupu JP MH i jasno je da nisu mogli donijeti jedinstvena načela.

No kako je trebalo nešto učiniti jer javnost, posebno školska, traži da se nešto odluči, sazvao sam sastanak za 6. listopada i u tome smislu sastavio dnevni red o pravopisnoj problematici.

1. Kompetentnost Jezičnoga povjerenstva za donošenje pravopisnih načela.

2. Načelo da se u oblicima imenica na -tak, -dak, -tac, -dac, -tka pišu sa -dca, -tea (mladac, mladca, mlatac, mlataca...) osim u riječima otac-oca-očev, sudac-suca-sučev.

3. Načelo da se uvede dvojstvo u pisanju imenica tipa bregovi-brjegovi, strelica-strjelica, okrepa-okrjepa, obezvređivati-obezvrjeđivati, osim u vrijeme-vremena i njegovih složenica.

4. Odluka da se u imenica tipa Gavazzi, Gavazzija piše j (a ne Gavazzia).

5. Rasprava da li da na mjestu bivšega dugog jata pišemo ije ili ie.

6. Rasprava da li da nove imenice tipa svjedodžba pišemo sa č ili dž: promičba, otkvačba, zaprječba.

Što se tiče prve točke, zaključak je bio jasan. To je tijelo kompetentno da donosi valjane prijedloge jer okuplja glavninu naših najboljih lingvista iz veoma različitih ustanova, kao što pokazuje i popis članova. Ne mogu se okupiti drugi lingvisti ni druga tijela koja bi o tome mogla stručnije raspravljati. S druge strane to tijelo samo i neće odlučiti, nego će svoje prijedloge poslati na mišljenje ustanovama koje su i 1971. prihvatile načela po kojima je izrađen Hrvatski pravopis.

Na tom je sastanku iscrpno raspravljano o problemu dugoga jata i naposljetku smo prihvatili prijedlog da se dvoglasnik piše sa ie, jer važni razlozi govore tome u prilog. Naime pisanje ije uvedeno je u nas s Brozovim pravopisom kad se mislilo da tako treba i izgovarati, dvosložno, s tri glasa: i j e. Hrvatski je narod prihvatio jekavski izgovor, dugi jat izgovarao jednosložno, a norma ga je osamdeset godina silila da izgovara dvosložno, sve dok 1973. godine nije D. Brozović napisao članak *O ortoepskoj vrijednosti dugoga i produženog ijekavskog jata* i pokazao da je izgovor zapravo dvoglasnički.<sup>3</sup> Ovdje valja

3 Jezik, XX. godište. Brozović je to htio napisati deset godina prije, ali sam ga ja zamolio da to odgodi za povoljnije prilike jer sam se nakon izlaska novosadskoga pravopisa bojao da bi nas



spomenuti da smo od Brozovićeve članka počeli drukčije obilježavati naglasak na ije, stavljali smo ga samo na e u svim slučajevima, a ne i na *i* kao dotad. To je u početku izazivalo prilične zabune, i u nekih lingvista jer su teško shvaćali da je tu *i* samo pravopisni znak, a kad je tako, bilo bi bolje da se ne piše sa ije. Brozović je na sjednici Jezičnoga povjerenstva predložio da se piše *ie*, a to je zbog izrazitih stručnih prednosti i prihvaćeno.

Prijedlog da se prihvati naizgled za opću pismenost najjednostavnije rješenje, da se u svim slogovima, bili oni kratki ili dugi, piše *je* nije mogao biti prihvaćen jer bi to izazivalo velike zabune jer *i* u ije ili *ie* sprječava čitanje *snjeg*, *ljep*, što nitko nije ni predlagao, a još manje da bismo prihvatili da umjesto *lj*, *nj* uvedemo druga slova, niti da pišemo *l'jep*, *sn'jeg* niti da dopustimo da književni izgovor bude *ljep*, *snjeg*. Osim toga pisanje *je* u svim slogovima znatno smanjuje razlikovnost.

Na idućim je sastancima prihvaćen, što većinom glasova što jednoglasno nazočnih članova, jer nikada nisu bili nazočni svi, ali glasovanje nikad nije bilo ispod kvoruma:

- da se *dc*, *dč*, *tc*, *tč* proširi i na sufikse koji počinju sa *c*, *č* pa je prihvaćeno da se tako piše bez iznimke, tj. da se piše *otac*, *otca*, *otčev*, *sudac*, *sudca*, *sudčev*.

- da se u tzv. pokrivenom *r* piše *krje* bez iznimke pa i *vrijeme*, *vremena*.

Odluka o pisanju *Gavazzija-Gavazzia* nije mogla biti donesena jer je jedna polovica bila za pisanje *Gavazzija*, a druga za *Gavazzia*.

O pisanju *promičba*, *otkvačba*, *zaprječba* nije donesena nikakva odluka.

Kako znamo da će ta problematika uzburkati javnost, ali kako nam javnost u tome ne može mnogo pomoći, da ne kažem ništa, predložio sam da članovi Povjerenstva ne daju izjave za novine. Tko ima poticaja da piše, neka napiše za *Jezik* jer je taj časopis najpogodnije mjesto za takva raspravljanja, a s druge strane urednik *Jezika* treba se brinuti za njegovu aktualnost i popularnost. To je i prihvaćeno i toga će se članovi Povjerenstva i držati. Neki su to poslije protumačili da se radi tajno, sa "zaplotnjačkom skrovitosti", ali tu tajnosti nije bilo nikakve jer je rad MH javan, kako uostalom i piše u njezinim pravilima.

Nakon toga smo raspravili komu sve treba te prijedloge poslati. 1971. godine načela su poslana na odobrenje

1. Društvu književnika Hrvatske
2. Institutu za jezik JAZU
3. Katedri za suvremeni hrvatski književni jezik Filozofskoga fakulteta u Zagrebu
4. Komisiji za udžbenike Zavoda za osnovno obrazovanje SRH
5. Komisiji za udžbenike Zavoda za stručno obrazovanje SRH.

Šesta je ustanova bila sama Matica hrvatska, u čijem su se okrilju prijedlozi i radili pa nije posebno ni spominjana.

---

diranje u izgovor *jata* mogao odvesti u ekavicu. Mislim da je bilo dobro što me je Brozović poslušao.

Dogovorili smo se da sada pošaljemo prvim trima ustanovama, umjesto 4. i 5. da pošaljemo Ministarstvu za prosvjetu i kulturu RH i da još dodamo Razred za filološke znanosti i Razred za književnost HAZU kao kompetentne odjele naše najviše znanstvene ustanove. Koliko smo i pomišljali na druge ustanove, popis nismo proširivali jer smo znali da to proširenje ne bi ništa bitno promijenilo.

Na temelju bilježaka koje sam napravio kao zaključak svega što smo se na sjednicama dogovorili odnosno što se nismo dogovorili poslao sam spomenutim ustanovama dopis u kojem sam ih zamolio da odgovore na prijedloge Jezičnoga povjerenstva.

Dopis glasi:

Zagreb, 5. 11. 1992.

*Kulturnim i znanstvenim ustanovama:*

Razredu za filološke znanosti HAZU

Razredu za književnost HAZU

Društvu hrvatskih književnika

Zavodu za hrvatski jezik

Katedri za suvremeni hrvatski književni jezik Filozofskoga fakulteta u Zagrebu

*Ustanovi vlasti:*

Ministarstvu prosvjete i kulture

Zagreb

*Predmet:* Načela za usavršavanje hrvatskoga pravopisa

Jezično povjerenstvo Matice hrvatske u sastavu: predsjednik dr. Stjepan Babić, i članovi: dr. Dalibor Brozović, dr. Željko Bujas, dr. Božidar Finka, dr. Ivo Frangeš, dr. Radoslav Katičić, dr. Bulesú László, Tomislav Ladan, dr. Milan Moguš, dr. Josip Silić, dr. Ivan Sović, Petar Šegedin, dr. Petar Šimunović, dr. Ivo Škarić, dr. Antun Šojat, dr. Pavao Tekavčić, dr. Stjepan Težak, a povremeno i Vlado Gotovac, koji je član po položaju,

na svojim sjednicama održanima u mjesecu rujnu, listopadu i studenome o. g. raspravljalo je o pravopisnoj problematici jer su prilike na pravopisnom području takve da traže rješenja nekim nedoumicama. Jezično povjerenstvo zbog svoga reprezentativnoga sastava smatra da je potpuno kompetentno da razmotri dosadašnja pravila i predlaže njihova poboljšanja kako bi se došlo do konačnoga hrvatskoga pravopisa. Društvenu potvrdu trebaju dobiti samo ona područja koja su dogovornoga (arbitrarnoga) značenja, a znanstveni dio problematike može se ostaviti određenim stručnjacima da ga sami riješe znanstvenim postupcima. Dakako da je ta područja teško u potpunosti razdvojiti, ali je podjela u osnovnom ipak jasna.

U dogovorni dio ide osnovno pravopisno načelo: fonološki ili morfonološki pravopis, veliko slovo, zarez, pisanje ije-je, pisanje d, t ispred s, š, c, č, ć, pisanje j u tipu Leopardija, Leopardia.

Što se tiče pisanja velikoga slova i zarez a općenito se smatra da su sadašnja pravila uglavnom dobra i uz manja poboljšanja i usavršavanja prihvatljiva.

O ostalim dogovornim pitanjima zaključeno je, što jednoglasno, što većinom glasova, da bi se hrvatski pravopis trebao ubuduće držati ovih načela:

1. da se na mjestu bivšega jata piše:

a) u dugim slogovima ie: biel, snieg, mlieko, zapoviedati...

b) da se u kratkim slogovima piše je i u riječima s takozvanim pokrivenim r, dakle: sjever, sagorjeti, rješenje, strjelica, ogrjev, brježuljak... pa i vrijeme-vrijemena, dakle svagdje gdje alternira s dugim jatom, da ne bude iznimaka;

c) promjena ije-je ispred o ostaje: vidio, iznio...;

Gdje danas nije vidljivo da je bio jat, piše se i govori kako je uobičajeno: repa, rezati, trebati.

2. da se d, t pišu:

a) u oblicima imenica na -tak, -dak, -tac, -dac, -tka ispred c, č: mladac, mladca, mlatac, mlatca, zadatak, zadatci, pripovietci... pa i otac, otea, sudac, sudca;

b) u tvorbi riječi ispred sufiksa koji počinju sa c, č: govedče, sirotče, Arnautče, čeljadce, oče v, sudčev... Kolebanja je bilo samo u pogledu riječi srce/srdce zbog srdaca i srsače, ali nije donesena nikakva odluka.

Smatra se da su obje promjene na crti fonološkoga načela.

Povjerenstvo se nije složilo u odluci:

3. da li morfonološki (stariji naziv korijenski, etimološki) ili fonološki (stariji naziv fonetski). (Nije bilo glasovanja.)

4. treba li pisati j u oblicima imenica koje završavaju na i: Leopardi, Leopardija ili Leopardia, Gavazzi, Gavazzija ili Gavazzia, Peti, Petija ili Petia...

Kao u postupku za odobravanje pravopisnih načela 1971., tako se i sada obraćamo navedenim ustanovama s molbom da razmotre prijedloge u ovome dopisu i da nam dostave svoj odgovor u roku od mjesec dana. Povjerenstvo smatra da bi bilo dobro da se prihvate načela pod 1 i 2, i da iznesu svoje gledište o točkama 3 i 4.

Radi boljega uvida u mišljenje kulturne i znanstvene javnosti o navedenim problemima, molim da navedete koliko je pri raspravljanju bilo članova i koliko je bilo za pojedini prijedlog, a koliko protiv njega.

Nadamo se da će ova naša molba naići na vaše puno razumijevanje, da ćete s posebnom pozornosti razmotriti navedene probleme i odgovoriti nam na vrijeme.

S poštovanjem!

*St. Babić*  
(Dr. Stjepan Babić) predsjednik

U popisu članova zabunom je izostavljeno ime Josipa Pavičića, Josip je Silić 30. listopada podnio ostavku na članstvo u JP, a I. prosinca i Ivo Frangeš.

Pismo sam napisao tako da dođe do izraza mišljenje Povjerenstva, a ne moje osobno jer se ja kao osoba ne slažem sa svime što je Povjerenstvo zaključilo.<sup>4</sup> To kazujem zato što se zbog moga potpisa misli da je to u svemu moje mišljenje. Stilizacija i ton su

<sup>4</sup> Moje je mišljenje došlo najviše do izraza u prihvaćanju predložka sjednice od 19. 11. 1992., kako sam ovdje izložio u 12. točaka.

dakako moji jer sam pismo napisao na brzinu, u savjetovanju samo s jednim ili dva člana Povjerenstva, da se obavi jedan posao koji je trebalo obaviti što prije kako bi se moglo početi pripremati novo izdanje. Nisam išao za potanjim obrazlaganjima jer sam mislio da je stručnjacima jasno što je posrijedi, da je jasno da su to samo načela, a njihovu će konkretnu primjenu izraditi autori pravopisa po svojem stručnom znanju. Zato je npr. bespredmetan prigovor iznesen u javnosti: ako strjelica, onda treba i prijedložiti. Naime u pismu jasno piše: "Gdje danas nije vidljivo da je bio jat, piše se i govori kako jer uobičajeno: repa, rezati, trebati...", a to onda znači i predložiti. Da sam znao kako će ta problematika izazvati buru i da se ni stručnjaci neće u svemu snaći, pismo bih pažljivije napisao. Kako je sada zaista potrebna daljnja rasprava, u idućem broju tiskat ćemo odgovore ustanova kojima je upućen dopis.

#### SAZETAK

Stjepan Babić, sveuč. prof. u m., Zagreb  
UDK 801.1:808.62, pregledni članak,  
primljen 4. 1. 1993., prihvaćen za tisak 15. 1. 1993.

Matica Hrvatska Language Commission and Croatian Orthography

The author reviews topical problems in Croatian orthography, and lists the institutions which participate in the current discussion.

#### O SILAZNOM NAGLAŠAVANJU NEPOČETNOG SLOGA

*Stjepan Vukušić*

**H**rvatsko novoštokavsko naglašavanje na obje svoje razine - organskoj i književnojezičnoj - ima opće norme koje određuju razdiobu prozodijskih počela s obzirom na početni, dočetni i jedini slog, te na srednje slogove. Po tim normama na prvom se slogu mogu pojaviti obje prozodijske intonacije, tj. kratkouzlazni i dugouzlazni naglasak, a posljednji slog ne može biti naglašen. Svi slogovi mogu biti dugi ili kratki, a jedini je slog intoniran silazno. To je u središtu sustava i globalno vrijedi za sve vrste riječi osim uzvika.

Pravilo o prvome slogu nije nimalo prijeporno kao ni pravilo o dužini slogova, pa ni ono o jedinom slogu, no ograničenja koja se tiču nepočetnih slogova imaju u hrvatskom književnom jeziku svoje iznimke. One jesu rubna pojava, ali nisu zanemarive. Budući da se te naglasne iznimke javljaju kao određive skupine riječi - vlastita imena, posuđenice - ali i nadilaze razinu leksičkoga naglaska ulazeći u tvorbu i naglasnu tipolo-

logiju, može se slobodno reći da se ograničenja o intonaciji u nepočetnom slogu s gledišta hrvatskoga književnog jezika mogu uzeti samo uvjetno.<sup>1</sup>

Za vlastita imena lako utvrđujemo prozodijsku intonaciju u nepočetnom slogu: Austrālija, Mezopotāmiija, Banjōle, Baticēli, Montevidēo. Slično je sa stranim jezično neusvojenim riječima: asistēt, dirigēt, kondomīnij, a tako i s određenim brojem tvorenica: polurōđāk, ranorānilac, gornjokārlovačkī, poljoprīvrednik... Dakako, u ovom je obzoru posebno zanimljiv genitiv množine imenica muškog i srednjeg roda koje imaju dugouzlazni naglasak na penultimi i nepostojano *a* (imenice srednjeg roda takvo *a* imaju samo u genitivu množine): Dalmatīnac-Dalmatīnācā, čudōtvōrac-čudōtvōrācā, iskūstvo-iskūstāvā, povjerenīštvo-povjerenīštāvā. Takav je naglasak genitiva množine u hrvatskom organskom i književnojezičnom naglašavanju najprošireniji, pa je vrijedno razmotriti i njegov normativni status, povezujući ga, razumije se, s dvama drugim naglasnim modelima koji također imaju ne samo lijepe izgledе kao normirane prozodijske vrijednosti nego je jedan od njih - Dalmātīnācā, čudōtvōrācā, iskūstāvā, povjerenīštāvā - već dosad jedini potvrđen u propisanoj normi, a drugi je - Dalmatīnācā, čudōtvōrācā, iskūstāvā, povjerenīštāvā via facti ušao u uporabnu normu. Uz to su oba u skladu s općim propisom. Sve to nalaže da se točnije odredimo prema prozodijskoj silaznoj intonaciji u nepočetnom slogu. No pođimo redom.

Što se tiče vlastitih imena, neizbježne su naglasne dublete npr. Perūško i Pèruško, Puntēra i Puntéra (Pùntēra) jer se ne može smatrati naglasnom pogreškom izvorno naglašavanje svoga imena ili prezimena, a tako ni svoga rodnog mjesta, ali će se opet teško sva jezična zajednica navesti na to da vlastita imena svih ljudi i svih krajeva naglašava mimo pravila i tendencija koje vrijede u standardnoj prozodijskoj svijesti.

Glede određenih složenica i izvedenica kakve su npr. primoprēdaja, kupoprēdaja, polurōđāk, novoīzabrān... ne bi trebalo biti naglasnih teškoća jer je ta pojava već našla svoje mjesto u književnom jeziku.

I strane će se riječi naglašavati različno: jedni će govoritelji književnoga jezika i dalje ostvarivati silazne naglaske u nepočetnom slogu: karburātor, dirigēt, no to ne znači da će se novoštokavski ostvaraji infōrmātor, producent smatrati prozodijskom pogreškom.

Zbog svoga tipološko-morfološkog značaja posebno objašnjenje s normativnoga gledišta zaslužuje dugosilazni naglasak na nepočetnom slogu u genitivu množine. To jest otklon od novoštokavskoga propisa, ali je također istina da je neprenesen dugosilazni naglasak na prethodni kratki slog ona staroštokavska pozicija koja posljednja dolazi na red po susljednosti novoštokavskog prenošenja naglasaka. Zato se i zapadni dijalekt u kojemu je model Dalmatīnācā najprošireniji opet smatra novoštokavskim. Ali, što se tiče

1 Vidi: Stjepan Vukušić, O naglascima zemljopisnih imena u hrvatskom književnom jeziku, Onomastica Jugoslavica, JAZU, Razred za filologiju, Zagreb 1982., str. 369.; Ivo Škarić, Fonetika hrvatskoga književnog jezika, u djelu: Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika, Djela HAZU, Razred za filološke znanosti, Knj. 63, Zagreb, 1991., str. 324.